

УДК 347.1

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1171331>

orcid.org/0000-0003-2488-742X

© Сприндис С.І., 2017

С.І. Сприндис

ЗАСТАВНИЙ ДЕПОЗИТ ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Анотація. Пропонована стаття присвячена розгляду питання заставного депозиту – як способу забезпечення виконання зобов'язання. У статті розглядається один з найважливіших інструментів в правовому регулюванні ринкових стосунків і найпереважніший спосіб забезпечення виконання зобов'язань, оскільки задоволення вимог кредитора не залежить від фінансового положення боржника, а залежить від вартості самої застави, або від розміру внесених грошових сум, який визначається сторонами при укладенні договору.

Ключові слова: застава, депозит, зобов'язання, договори, вклади.

Аннотация. Данная статья посвящена рассмотрению вопроса залогового депозита – как способа обеспечения выполнения обязательства. В статье рассматривается один из важнейших инструментов в правовом регулировании рыночных отношений и наиболее предпочтительно способ обеспечения исполнения обязательств, поскольку удовлетворение требований кредитора не зависит от финансового положения должника, а зависит от стоимости самого залога, или от размера внесенных денежных сумм, который определяется сторонами при заключении договора.

Ключевые слова: залог, депозит, обязательство, договоры, вклады.

Abstract. This article is devoted to the consideration of mortgage deposits - as a way to cling to the fulfillment of the obligation. The article deals with one of the most important instruments in the legal regulation of market relations and the most important way of ensuring the fulfillment of obligations, since satisfaction of the creditor's claims does not depend on the financial position of the debtor, but depends on the value of the guarantee itself or on the amount of money, which is determined by the parties at the conclusion of the contract. It also looks at the conditions of the development of the Ukrainian economy that protection of the interests of creditors becomes of special significance. Increasingly, new means of ensuring the fulfillment of obligations guaranteeing satisfaction of property claims of the creditor in the event of non-fulfillment by the debtor of the obligation must be obtained.

Key words: mortgage, depository, obligations, contracts, deposits.

Зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку (п. 1 ст. 509 ЦК України).

У зв'язку з тим, що цивільно-правове зобов'язання не може гарантувати його виконання боржником в інтересах кредитора, встановлені додаткові

заходи, що спонукають боржника до виконання зобов'язань відповідно до правил (глава 49 ЦК України).

Забезпечення виконання зобов'язань – система цивільно-правових засобів, що надають кредитору додаткові гарантії належного виконання зобов'язання або відшкодування збитків. У ЦК України закріплені такі способи забезпечення виконання зобов'язання: неустойка, порука, гарантія, застава, притримання, завдаток.

Правовий інститут забезпечення виконання зобов'язань склався в далекій давнині.

У римському праві розроблено досить розгалужену систему правових засобів забезпечення виконання зобов'язань, основними з яких виступають завдаток, неустойка, порука і застава (у формі завдатку й іпотеки) [1, с. 78]. Їх використання обґрунтовувалося необхідністю для кредитора: по-перше, бути впевненим у виконанні зобов'язання; по-друге, зацікавити боржника до своєчасного і повного виконання зобов'язання під страхом невігідних для боржника наслідків економічного характеру, які напевно настануть у разі невиконання або неналежного виконання зобов'язання.

В XI ст. у зв'язку з рецепцією римського права інститут забезпечення виконання зобов'язань поширився в багатьох європейських країнах. Із середини XIX ст. він стає об'єктом дослідження російських, а потім і радянських цивілістів.

У дореволюційний період у науці цивільного права загального вчення про забезпечення зобов'язань не існувало, а судження про забезпечення виконання зобов'язань визначалися як вступ перед характеристикою конкретного виду забезпечення виконання зобов'язань або у зв'язку з обговоренням інших юридичних проблем. Так, Д.І. Мейер способами забезпечення договорів називав створювані юридичним звичаєм «штучні прийоми для надання зобов'язальному праву тієї твердості, якої бракує йому за його суттю» [2, с. 79]. С.В. Пахман підкреслював, що зобов'язання «за самою природою своєю потребують таких засобів, які б гарантували їх виконання», які «спрямовані проти несправності за зобов'язаннями і слугують або спонуканням до виконання їх, або навіть повною гарантією виконання» [3, с. 77–78].

У радянський період (1917–1991 рр.) на практиці, а отже, і в науці, способи забезпечення виконання зобов'язань були незатребувані: в умовах адміністративної системи планового господарства питання про відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язання вирішувався, як правило, не в судовому засіданні, а в кабінетах партапарату. Застосування таких способів забезпечення як застава або порука не мали сенсу – усі засоби виробництва, виробничі будівлі, споруди були власністю комуністичної держави, і перерозподіл їх від одного суб'єкта господарювання до іншого не міг сприяти економічному ефекту. Завдаток використовувався лише при укладенні договорів між фізичними особами. Винятком вважалася неустойка: оскільки питання зміцнення договірної дисципліни, відповідальності за

порушення господарських договорів щодо постачання продукції за кількістю, якістю і асортиментом продукції, що випускається, постійно висвітлювалося в засобах масової інформації, звітах державних підприємств, міністерств і відомств, то стягнення неустойки було одночасно й показником ефективності роботи установи.

У сучасних умовах розвитку економіки України (низького рівня договірної дисципліни, недобросовісної підприємницької діяльності суб'єктів, ненадійності контрагентів) особливого значення набуває захист інтересів кредиторів. Усе більшого розвитку повинні набувати нові способи забезпечення виконання зобов'язань, що гарантують задоволення майнових вимог кредитора у разі невиконання боржником зобов'язання.

У такий спосіб забезпеченням виконання зобов'язань може стати **заставний депозит**.

На думку І.І. Пучковської, встановлення певного способу забезпечення виконання зобов'язання означає, що на вимогу кредитора боржником створюється певне джерело (у розмірі рівному або такому, що перевищує розмір вимоги кредитора за забезпеченим договором), за рахунок якого кредитор при порушенні боржником свого обов'язку отримує виконання, тобто виконання в порядку захисту [4, с. 137].

Таким джерелом повинен виступати заставний депозит боржника як грошові кошти, що дозволяє кредиторів у разі невиконання або неналежного виконання зобов'язання отримати задоволення своїх вимог.

Розглянемо пропонований спосіб забезпечення виконання зобов'язань детальніше. Саме словосполучення складається з двох самостійних слів: *застава і депозит*.

Застава – один з найважливіших інструментів у правовому регулюванні ринкових стосунків і найпереважніший спосіб забезпечення виконання зобов'язань, оскільки задоволення вимог кредитора не залежить від фінансового положення боржника, а залежить від вартості самої застави (якщо це майно), або від розміру внесених грошових сум, який визначається сторонами при укладенні договору.

В силу застави кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави) (ст. 572 ЦК).

На наш погляд, цей спосіб забезпечення виконання зобов'язання важливий тим, що він тісно пов'язаний з питаннями власності, із засобами захисту кредитора від недобросовісного контрагента.

На практиці встановити платоспроможність боржника, його сумлінність або неможливо взагалі, або це пов'язано з додатковими фінансовими втратами та витратами часу. Тим паче, що останнім часом учасниками багатьох тендерів стають «підприємства-одноденки»: відкриваються спеціально під одну,

максимум дві угоди. Таким чином, саме відкритий під певну угоду депозит у банку на певну суму і дозволить кредиторів в разі невиконання або неналежного виконання зобов'язання отримати задоволення за рахунок закладеного депозиту. Добросовісного боржника в такому випадку не спіткають будь-які втрати: на весь термін виконання зобов'язання аж до підписання акту прийому-передачі виконаних робіт (поставленої продукції) на грошові кошти нараховуються відсотки.

Сторонами в заставному правовідношенні є заставадержатель і заставадавець. Заставадержатель – це особа, яка отримала майно в заставу, роль якого виконується кредитором. Заставадавець – це особа, яка надала майно в заставу. Ним може бути як сам боржник, так і третя особа. З урахуванням судової практики щодо розгляду справ із застосування норм про заставу нами зроблений висновок, що часто договір про заставу визнається не укладеним із-за неналежної сторони, яка виступає заставадавцем.

Заставадавцем може виступати тільки власник речі або підприємство, якому річ належить на праві господарського відання. Таким чином, установа не може передавати в заставу ту частину майна, яким вона володіє на праві користування, а розпоряджається на праві оперативного управління. А при заставі заставадавцем може виступати тільки той, кому відповідне право належить.

Предмет застави є однією з істотних умов договору про заставу. Предметом застави може бути будь-яке майно і майнові права, окрім речей, вилучених з цивільного обороту, і прав, безпосередньо пов'язаних з особою боржника, тобто предметом застави можуть бути тільки речі, що мають майнову цінність, грошову вартість. Тому незаконно брати в заставу документ, що засвідчує особу і не містить майнової цінності. Але в такому випадку ми говоримо тільки про грошові кошти (гривня або іноземна валюта), оскільки предметом договору депозиту можуть бути тільки грошові кошти.

Депозит. Визначення вкладу (депозиту) міститься у спеціальному банківському законодавстві. Так, відповідно до статті 2 Закону України “Про банки і банківську діяльність” вклад (депозит) – це кошти в готівковій або в безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

Загальні положення щодо депозитних (вкладних) операцій комерційних банків містяться у Цивільному та Господарському кодексах України, а також у спеціальних актах банківського законодавства.

Загальний порядок залучення банками України грошових коштів (як у національній, так і в іноземній валюті) або банківських металів від юридичних і фізичних осіб на їх поточні, вкладні (депозитні) рахунки та розміщення ощадних (депозитних) сертифікатів визначений у Положенні про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і

фізичними особами, затвердженому постановою Правління Національного банку України № 516 від 03.12.2003 р.

Згідно з Положенням правове регулювання більшості питань щодо вкладних (депозитних) операцій має диспозитивний характер, тобто сторони самостійно вирішують їх у договорі. Водночас Положення містить певні вимоги щодо умов депозитних договорів.

Зокрема визначено, що договором банківського вкладу (депозиту) може бути передбачено внесення грошових коштів або банківських металів на інших умовах їх повернення. Такі вклади (депозити) є умовними. Умови за вкладом не можуть суперечити законодавству України. Якщо строки зберігання умовних вкладів (депозитів) визначено договором, то такі вклади (депозити) обліковуються як строкові. Якщо строки зберігання умовних вкладів (депозитів) договором не визначено, то вони обліковуються як вклади (депозити) на вимогу.

Відповідно до статті 1058 Цивільного Кодексу України за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором.

До відносин банку та вкладника за рахунком, на який внесений вклад, застосовуються положення про договір банківського рахунка, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті договору банківського вкладу.

Згідно зі статтею 1059 Цивільного кодексу України договір банківського вкладу укладається у письмовій формі. Письмова форма договору банківського вкладу вважається дотриманою, якщо внесення грошової суми підтверджено договором банківського вкладу з видачею ощадної книжки або сертифіката чи іншого документа, що відповідає вимогам, встановленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту. У разі недотримання письмової форми договору банківського вкладу цей договір є недійсним.

Відповідно до статті 1061 Цивільного кодексу України банк виплачує вкладникові проценти на суму вкладу в розмірі, встановленому договором банківського вкладу. Якщо договором не встановлений розмір процентів, банк зобов'язаний виплачувати проценти у розмірі облікової ставки Національного банку України. Банк має право змінити розмір процентів, які виплачуються на вклади на вимогу, якщо інше не встановлено договором. У разі зменшення банком розміру процентів на вклади на вимогу новий розмір процентів застосовується до вкладів, внесених до повідомлення вкладників про зменшення процентів, після закінчення одного місяця з моменту відповідного повідомлення, якщо інше не встановлено договором. Встановлений договором розмір процентів на строковий вклад або на вклад, внесений на умовах його повернення у разі настання визначених договором обставин, не може бути односторонньо зменшений банком, якщо інше не встановлено законом. Проценти

на банківський вклад нараховуються від дня, наступного за днем надходження вкладу в банк, до дня, який передує його поверненню вкладникові або списанню з рахунка вкладника з інших підстав. Проценти на банківський вклад виплачуються вкладникові на його вимогу після закінчення кожного кварталу окремо від суми вкладу, а невитребувані у цей строк проценти збільшують суму вкладу, на яку нараховуються проценти, якщо інше не встановлено договором банківського вкладу. У разі повернення вкладу виплачуються усі нараховані до цього моменту проценти.

Згідно зі статтею 1062 Цивільного кодексу України на рахунок за банківським вкладом зараховуються грошові кошти, які надійшли до банку на ім'я вкладника від іншої особи, якщо договором банківського вкладу не передбачено інше. При цьому вважається, що вкладник погодився на одержання грошових коштів від іншої особи, надавши їй необхідні дані про рахунок за вкладом. Кошти, помилково зараховані на рахунок вкладника, підлягають поверненню відповідно до статті 388 цього Кодексу.

Відповідно до статті 1063 Цивільного кодексу України фізична або юридична особа може укласти договір банківського вкладу (зробити вклад) на користь третьої особи. Ця особа набуває права вкладника з моменту пред'явлення нею до банку першої вимоги, що впливає з прав вкладника, або вираження нею іншим способом наміру скористатися такими правами. До набуття особою, на користь якої зроблений банківський вклад, прав вкладника ці права належать особі, яка зробила вклад. Визначення імені фізичної особи або найменування юридичної особи, на користь якої зроблений вклад, є істотною умовою договору банківського вкладу. Якщо особа, на користь якої зроблено вклад, відмовилася від нього, особа, яка уклала договір банківського вкладу на користь третьої особи, має право вимагати повернення вкладу або перевести його на своє ім'я.

Таким чином, якщо з'єднати два поняття в одне, то ми приходимо до висновку, що заставним депозитом визнається такий спосіб забезпечення виконання зобов'язань, за якого боржник, перед укладенням основного договору, вкладає визначену в договорі (або правилами проведення тендеру) грошову суму в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті в банк на договірних засадах на визначений термін зберігання або без зазначення такого терміну. Право набуття особою, на користь якої зроблений банківський вклад, право вкладника настає з моменту, коли боржник повинен був поставити певний товар (виконати певні роботи), терміни яких вказані в основному договорі.

Таким чином, створюється певне джерело, за рахунок якого кредитор при порушенні боржником свого обов'язку в порядку захисту своїх законних інтересів отримує виконання. При цьому розмір цього виконання може бути в рівному розмірі вимог кредитора або що перевищує можливості вимоги кредитора за забезпеченим договором.

На нашу думку, застосування заставного депозиту як способу забезпечення виконання зобов'язання при укладенні договорів (особливо фінансованих з державного бюджету), по-перше, дозволить скоротити негативні наслідки при невиконанні або неналежному виконанні боржником узятих на себе зобов'язань, по-друге, дозволить відсікти як «підприємства-одноденки», так і недобросовісних контрагентів від укладення таких договорів, оскільки втрачається економічний сенс невиконання або неналежного виконання узятих на себе зобов'язань.

Література

1. Пахман С.В. Обычное гражданское право в России. Юридические очерки / С.В. Пахман. – СПб., 1877. – Т.1. – С. 77–100;
2. Мейер Д.И. Русское гражданское право (в 2 ч. Ч.2). По исправленному и дополненному 8-му изд. 1902. М.: Статут, 1997. – С. 179;
3. Пахман С.В. Обычное гражданское право в России. Юридические очерки / С.В. Пахман. – СПб, 1877. – Т.1. – С. 77–78;
4. Пучковская И.И. Научные ведомости Белгородского государственного университета / И.И. Пучковская // Серия: Философия. Социология. Право. – 2013. – № 23/166, том 26/2013. – С. 137.